

INTELECTUALITY IN THE OLD MUREȘ COUNTY. ASTRA AND THE CLERICAL ELITES

Cosmina-Georgeta Oprea (Pașcan), PhD Candidate, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: The intellectual, social category invented at the end of the 19th Century became an attractive theme, especially after 1989. The communist historiographers insisted more on the social aspect of the problem, neglecting the role of the intellectual in modern society, or as it is known, modern meritocratic society through excellence put forward as a main actor on histories stage the intellectual. One of the reasons I have chosen this subject for my PhD thesis is the fact that at the level of Mures county intellectuality, through its ethnical and traditional configuration, it can produce relevant results for the intellectual role, for which political strategists reserved it for the interwar period. Romania, after 1918, reunited provinces with a divers cultural and civil population, or in this context, culture and its bearers had a major role. In the provinces that came from the former empires a stimulation for a growing intellectuality had to be made, in a way to substitute the hungarians and russians - in the case of Basarabia. The régime and public local institutions contributed to the development of culture through magazines, associations, intellectual gatherings, etc a frame that generated the creation of an intellectual elite little known. These would be aspects which I want to research in my PhD thesis with the theme : The Mures county intellectual elite in the interwar period.

Keywords: intellectuality, elite, church, interwar period, association.

Studiile consacrate intelectualității românești în diferitele ei ipostaze au dobândit o amploare remarcabilă în istoriografia ultimilor ani. Amplasată pe perioade istorice și regiuni geografice distincte, dar analizată și ca un tot unitar, intelectualitatea constituie obiect de studiu al cercetărilor sociologice, culturale sau politice, preocupând în egală măsură și sfera istoriei ideilor, a culturii, a claselor sociale ori a învățământului.

Termenul de intelectualitate, ca noțiune, nu se lasă încorsetat într-o definiție strictă și rigidă, procesul de definire fiind dependent în mare măsură de opțiunile și metodologia utilizate de domeniul de cercetare căruia îi este supus, intelectualitatea posedă totuși anumite elemente constante, a căror parcurgere înlesnește înțelegerea identității și a mecanismelor ce îi stau la bază. Receptată, în sens larg, ca grup socio-profesional, intelectualitatea reprezintă o categorie de indivizi formată și cristalizată pe parcursul unei perioade de timp, în care rolul esențial îl au educația și implicit, școala. Calitatea de intelectual nu este astfel un bun moștenit sau o trăsătură de caracter, ci un atribut dobândit, a cărui desăvârșire are loc treptat. Intelectualul traversează el însuși o perioadă de instrucție ce pivotează în jurul relației cu cultura, iar ulterior, devine cel care va modela tendințele dintr-o anumită societate.

Intelectualul, categorie sociologică inventată la sfârșitul secolului al XIX-lea a devenit o temă deosebit de atractivă, mai ales după anul 1989. Istoriografia comunistă a manșat mai mult pe problematica socială, neglijând rolul intelectualului în societatea modernă, ori așa cum se știe, societatea modernă - societate meritocratică prin excelență a propulsat ca principal actor pe scena istoriei - intelectualul. La noi s-au dedicat multe studii istorice intelectualului, mai ales din perspectiva formării universitare, a mobilității și a carierelor, cum de exemplu a realizat, mai recent, istoricul Lucian Nastasă. Intelectualul ca reper moral și mai

ales din perspectiva raportului cu puterea a fost analizat printr-o carte, scrisă de Lucian Boia, ce a făcut multă vâlvă *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*. În acest context istoriografic am optat pentru o temă în care să cercetez intelectualitatea din fostul județ Mureș.

Unul dintre motivele pentru care am optat pentru acest subiect al Tezei de doctorat este faptul că la nivelul intelectualității mureșene lipsește o abordare într-un asemenea registru tematic. Totodată, județul Mureș, prin configurarea sa etnică și prin tradiții, poate oferi rezultate relevante pentru rolul intelectualului, pe care strategii politici l-au rezervat acestuia în perioada interbelică. România, după 1918, reunea provincii cu o cultură și o civilizație diferită, ori în acest context, cultura și purtătorii culturii aveau un rol major. În provinciile care veneau din fostele imperii trebuia stimulată creșterea unei intelectualități, capabilă să-i substituie pe maghiari și pe ruși - în cazul Basarabiei. Astfel, s-a dezvoltat o politică specială în domeniul învățământului, în acest sens se vorbea chiar de o strategie liberală, gândită de ministrul C. Angelescu. Tot în ideea dezvoltării școlii și preluării sarcinilor vechilor elite intelectuale au fost invitați mulți intelectuali din vechiul regat. Regimul și instituțiile publice locale au contribuit la dezvoltarea culturii prin reviste, asociații, cenacluri etc., un cadru ce a generat crearea unei elite intelectuale puțin cunoscute. Acestea ar fi aspectele pe care doresc să le cercetez în Teza de doctorat cu tema: ***Elita intelectuală mureșeană românească în perioada interbelică***.

Perioada interbelică a fost de departe cea mai prolifică etapă a dezvoltării intelectualității românești, momentul de vârf al unei culturi naționale care se va vedea mai târziu strangulată pentru 50 de ani odată cu instaurarea regimului comunist. Cultura românească interbelică a avut de toate, a fost un organism complex care a trăit, a respirat și s-a dezvoltat laolaltă cu evenimentele viforoase ale celor douăzeci de ani premergători celei mai negre perioade a omenirii, al doilea război mondial. Cultura românească a însemnat în această perioadă și știință, și medicină, și filozofie, și aeronautică, dar principalul teren de luptă ideatică - "lupta" pentru ca intelectualitatea românească a găsit puterea să crească din punct de vedere calitativ mai ales prin polemică și dezbateri în fața opiniei publice.

Premisele unei noi identități culturale

Premisele teoretice și sociale ale constituirii identității culturale a românilor s-au format în perioada modernă de dezvoltare a societății românești. În pofida diversității modurilor de definire a identității culturale a unui popor accentul este pus pe o „glorie strămoșească” comună, pe un anume grad de unitate administrativă, juridică și economică. Scrierile lui D. Bojincă, Gh. Asachi, G. Barițiu, Gh. Săulescu, B. Hașdeu, M. Kogălniceanu și I. Ghica pot fi considerate printre cele dintâi contribuții la cristalizarea identității culturale moderne românești, la făurirea, cum ar spune Noica, a poveștii românești a ființei. Constantin Rădulescu - Motru face următoarele referiri despre rolul culturii întrecerea unui popor de la starea de barbărie la dezvoltare proprie în lumina culturii. „Poporul fără cultură n-are istorie, fiindcă n-are un criteriu care să stabilească valoare evenimentelor petrecute (...). Prin cultură o societate dobândește rostul său istoric și prin aceasta se diferențiază de alte societăți”¹.

¹ C. Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, București, Editura Socec, 1904, p. 5.

Analiza diferențiată a procesului de modernizare a unor societăți în funcție de nivelul progresului economic a dus la formularea legii evoluției „țărilor înapoiate în orbita celor dezvoltate” de către C. Dobrogeanu-Gherea și a teoriei rolului determinant al culturii și civilizației din țările dezvoltate asupra societății românești de către G. Ibrăileanu. Dacă unii gânditori precum T. Maiorescu, M. Eminescu, C. Rădulescu-Motru, ș.a. consideră naturală evoluția socială și culturală de la fond la formă în cazul societăților intrate pe drumul modernizării alții precum A.D. Xenopol, C. Dobrogeanu-Gherea și G. Ibrăileanu apreciază ca fiind normală și evoluția de la forme la fond.

I. H. Rădulescu evidențiază funcțiile multiple ale unor instituții culturale, punând accent pe rolul major al limbii în formarea identității naționale: „limba singură unește, întărește și definește națiunea: ocupați-vă de dânsa mai nainte de toate și nu veți face prin aceasta decât cea mai fundamentală politică, veți pune fundamentele naționalității”².

Făurirea identității naționale nu se poate realiza fără originalitate, iar aceasta poate fi realizată prin scoaterea la lumină a forțelor creatoare interne ale poporului român, prin crearea de opere autentice, specific românești. „Naționalitatea, scria Titu Maiorescu, dacă acest cuvânt vrea să aibă un merit și o valoare nu poate să fie un pretext care să ascundă lenea și barbaria, și ținta noastră în viitor nu este numai de a ne păstra limba și sângele și teritoriul brut (...). Limba și sângele, și teritoriul sunt elemente prețioase ca mijloc spre un scop mai înalt și acest scop nu poate fi altul decât progresul civilizației omenești prin toleranță și știință, prin bunăstarea materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturii unui popor”. Astfel se preconizează ideea întemeierii culturii și identității naționale pe valorile culturii populare românești, adică să fie inspirate din „viața proprie a poporului” și să redea „ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firii lui etnice”³.

A. D. Xenopol a definit cultura națională prin intermediul elementelor ei componente și anume limba, moravurile, literatura, artele și tradițiile excuzând însă știința, religia, comerțul și industria. Cultura națională scria A. D. Xenopol, „consistă mai înainte de toate în păstrarea, dezvoltarea și cultivarea limbii sale, apoi în regularea raporturilor indivizilor săi, atât a celor de drept cât și a celor de moravuri, după formele ce sufletul său a dezvoltat pentru împlinirea lor, în cercetarea trecutului său ca popor, ca existență particulară în astă lume, pentru a înțelege prezentul și a înțrvedea viitorul, în fine, în cultivarea artelor și a literaturii, astfel ca tot ceea ce este frumos și original în sufletul său să se dezvolte și să se producă în lumea exterioară”⁴.

G. Ibrăileanu încearcă o sintetizare a semnificațiilor specificului național în cultura română, astfel autorul ajunge să definească cultura, „din perspectiva psihologică drept emanația sufletului unui popor, expresia vieții sale spirituale, și să împărtășască convingerea, ideea, relativ comună în acea perioadă, că specificul național s-a păstrat nealterat la «poporul românesc de la țară»”⁵. Orașenii și „clasele de sus au o mentalitate mai mult sau mai puțin

² I. H. Rădulescu, *Scrieri alese*, București, Editura Albatros, 1984, p. 195.

³ Titu Maiorescu, *Literatura română și străinătatea*, în *Din «Critice»*, București, Editura Tineretului, 1967, p. 24.

⁴ A.D. Xenopol, *Scrieri sociale și filozofice*, Ediție, studiu introductiv, comentarii și note de N. Gogoneață și Z. Ornea, Editura Științifică, 1967, p. 77.

⁵ D. Otovescu, *Sociologia culturii românești*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1992, p. 49.

neromânească, clasa cultă fiind în genere o parte din Cosmopolis, o mahala a cosmopolitismului european din punct de vedere al mentalității ei”⁶.

Făurirea statutului național unitar modern a reprezentat o etapă semnificativă în evoluția societății românești și a vieții sale spirituale moderne. În perioada 1918-1944 sociologia românească a cunoscut, ca, de altfel, întreaga cultură națională, o dezvoltare fără precedent, materializată nu numai în apariția de teorii și concepte inovatoare, ci și într-o suită impresionantă de lucrări scrise și publicate în acest interval de timp.

Începuturile ASTRA în fostul județ Mureș

Asociațiunea Astra a fost concepută de la bun început, din 1861, la Sibiu drept o societate culturală de amploare națională, permițând astfel participarea unui număr însemnat de intelectuali români. Misiunea ”Asociațiunii”, lupta ei în realizarea unității naționale și culturale, se reflectă în activitatea despărțămintelor, caracterizată prin eforturi organizatorice și cuprindere culturală.⁷ ”Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” avea ca organ de conducere supremă, adunarea generală, iar conducerea operativă îi revenea Comitetului Central al ”Asociațiunii” și Biroului acesteia.⁸ Încă de la începuturile ”Asociațiunii”, Reghinul este cel care avea o elită economică și intelectuală puțin numeroasă, însă activă. Bazele acestei tradiții au fost trasate încă din secolul al XVIII-lea de iluministul Petru Maior. Cu un țel comun, oamenii de vază ai societății vremii, numim aici avocați, preoți, învățători da și comercianți, au contribuit cu resursele de care dispuneau la susținerea activităților, a instituțiilor, a școlilor și nu în ultimul rând al presei. Înființat ceva mai târziu, abia în 1974, Despărțământul XVII – Reghin, a avut parte de 8 președinți: Ioan Pop Maior (1874-1877), protopopul Mihai Crișan (1877-1885), dr. Patriciu Barbu (1885-1896), Petru Uilăcan (1896-1905), protopopul Galacteon Șagău (1905-1910), dr. Ioan Hașia (1910-1914), protopopul ortodox Vasile Duma (1914-1923) și dr. Eugen Nicoară (1923-1940) – toți, personalități puternice cu o morlitate ridicată, care au militat pentru bunul-mers al organiziei derulându-și programul cu insistență și consistență. Perioada de apogeu a Despărțământului Reghin s-a înregistrat pe când președinte era dr. Eugen Nicoară. Vom reveni la personaitatea dr. Eugen Nicoară într-un subcapitol dedicat în întegime acestui mare intelectual mureșean.

La doar 35 km distanță de Reghin, pe drumul care leagă Toplița de Cluj, este situat Țirgu-Mureșul. Orașul nu a avut în mod constant o situație faorabilă, dat fiind contextul politic negativ mai amplu care viza întreaga Transilvanie, iarlocal, acestei situații nefavoabile i se mai adăuga și populația de etnie maghiară, care în unele momente de-a lungul istoriei, a sufocat orice tentativă de normalizare a vieții social-politice, economice și în mod evident a celei culturale românești. Politica de maghiarizare era continuată, la sfârșitul secolului al XIX-lea ajungându-se prin ordonanțe ale Ministerului Cultelor și Instucțiunii Publice sau ale Ministerului de Interne să fie publicate liste cu manuale și cărți din bibliotecile școlare ce

⁶ Idem.

⁷ Dan Mărză, *Relații culturale ale Despărțământului Dej al ASTREI, în ASTRA (1861-1991), Asociațiunea Transilvană și cultura poporului român: 130 de ani de la înființare*, Sibiu, s.n., 1992, p.54.

⁸ Pamfil Matei, *Adunările generale ale Asociațiunii - mijloace de afirmare și întărire a conștiinței naționale, în ASTRA (1861-1991). Asociațiunea Transilvană și cultura poporului român: 130 de ani de la înființare*, Sibiu, s.n., 1992, p.25. Transilvania, anul I, nr. 1/1868, p.14.

urmau a fi cenzurate. La începutul anului 1909, organele administrative ale județelor au primit un ordin secret al Ministerului de Interne prin care se recomanda ”zădărnicierea cursurilor de adulți care vor să învețe scrisul și cititul”, „să urmărească strict mișcările pentru ținerea acestor cursuri și să le zădărnicească, după care, sub pretextul învățării în astfel de adunări să răspândească învățături contra întregirii statutului. Preoții și învățătorii care vor ține astfel de cursuri fără concesiunea inspectoratului regional școlar vor fi pedepsiți cu destituirea din posturi”⁹.

Proiectele de legi electorale supuse discuției Parlamentului, atât cel al lui Kristoffy din 1906, cât mai ales cel elaborat de I. Andrássy, legat dreptul la vot de știința de carte, fapt ce a dus la intensificarea acțiunilor românești privind organizarea de cursuri pentru analfabeți. În acest demers, de propagare a informației, presa vremii a jucat un rol important. În anul 1908 se făcea un nou apel conducerii societății culturale „ASTRA”, către toți directorii despărțămintelor să organizeze pe mai departe cursuri de alfabetizare la sat în perioada iernii.¹⁰

„Asociațiunea” nefiind o instituție subvenționată de stat, a fost obligată să se autoîntrețină din cotizațiile membrilor, astfel că a trecut prin mari dificultăți financiare în noile împrejurări create de izbucnirea primului război mondial. Acest fapt a obligat Comitetul Central să reducă masiv posturi importante în conducerea societății, să fie reduse salariile sau să fie anulate inițiative culturale mai vechi. În acest context, chiar dacă numărul despărțămintelor rămâne constant, numărul membrilor avea să scadă îngrijorător: de la 18963 în 1914, la 2769 în 1915 și la 1679 în 1916.¹¹ Situația internațională deosebită, creată de începerea primului război mondial în anul 1914, și în care România a început să joace un rol activ din 1916, încheiată în anii 1918-1919 când se clarifica și încheia atât situația politico-militară, dar și din toate celelalte puncte de vedere, atât pe plan mondial, cât și pe plan național prin înfăptuirea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 realizându-se România Mare, lumea începea să se așeze și viața socială.

Așadar era momentul de repornire a vieții din Transilvania de pe alte coordonate, în ciuda unor rezistențe create de inerția unor puncte de vedere sau cîșuni de-a lungul timpului și care dominau mai cu seamă segmentul de populație maghiar care nu putea în sine să accepte că populația băștinașă pe care o ținuse într-o stare, de subordonare timp de aproximativ 1000 de ani, revenea la poziția firească pe care ar fi trebuit să o aibă întotdeauna. În particular, avusese de suferit și ASTRA care, așa cum o aprecia Vasile Goldiș în discursul său rostit la Reghin cu ocazia adunării generale a comitetului central la Reghin în august 1925, citându-l pe Vasile Pop: „Suntem restrânși singuri numai la această Asociațiune”. Un rol important în reconstituirea modului de structurare al Asociațiunii a fost apariția în 1868 a organului de presă sau a „foii tipărite”, cum i se mai spunea uneori în epocă, revista „Transilvania”, Foaia „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”, în paginile căreia au semnat de-a lungul timpului intelectuali români, preponderent transilvăneni până în 1918, an după care și-au dat concursul și cei din fosta Românie.

⁹ Liviu Maior, *Habsburgii și românii*, București, Ed. Enciclopedică, 2006, p. 248.

¹⁰ Ibidem. p. 247.

¹¹ *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj-Napoca [extras], XXVIII, 1987-1988, p.352.

Deși restrânsă la o perioadă de numai 22 din cei 99 de ani de existență ai Astrei, cartea lui Valer Moga poartă un titlu care permite o abordare generos de amplă: „Astra și societatea: 1918-1930”, în care dezvăluie legăturile și raporturile cu biserica și școala, armata, casa regală, dar și cu tradițiile, cultura și politica.

Despre despărțământul Reghin, Vasile Netea a deschis drumul publicațiilor în anul 1939, când sub titlul „Sub stindardul Astrei” a adus o sumedenie de precizări asupra unor particularități care în bună măsură se regăsesc în „Istoricul și activitatea Astrei Reghin: 1874-1940”, al cărei autor este dr. Eugen Nicoară, cel mai longeviv președinte reghinean în perioada interbelică. Despărțământul Tîrgu-Mureș nu s-a bucurat nici pe departe de o asemenea atenție ca și Reghinul, date despre acesta regăsindu-se extrem de rar, tangențial și disparat în scrierile lui Netea, și aparțin perioadei cât Eugen Nicoară a fost președinte de despărțământ, deși începând cu anul 1926 și până ce ambele despărțăminte au încetat să mai fie active, în 1940, Tîrgu-Mureșul era despărțământ județ, iar cel din Reghin doar de plasă.

Astra în relația cu biserica

Rolul clerului în cadrul „Asociațiunii” până în anul 1918 a fost unul covârșitor, lucru datorat celor două biserici – cea ortodoxă și cea greco-catolică, fiind singurele instituții românești cu structuri stabile pe întreg teritoriul Transilvaniei.

Componentele celor două biserici au fost punctele de sprijin pentru „Astra”, iar un factor vital pentru existența instituției era armonia interconfesională a celor două biserici. De aceea, chiar prin statut, în scopul evitării unor dispute erau interzise discuțiile pe teme religioase în adunările „Asociațiunii”¹².

După Marea Unire se constată o amplificare a participării clerului la activitățile „Astrei”. Dar alături de preoți care participă la activitățile acestei instituții mai sunt și reprezentanții altor categorii profesionale cum sunt: învățătorii, profesorii de la școlile de stat, magistrații, funcționarii, etc. În mediile „Astrei” revenea frecvent aserțiunea că, în special în lumea satelor, cultura ajungea la popor tecând prin biserică. Rapoartele despărțăminelor exemplificau acest lucru: „Felul cum a înțeles despărțământul nostru să satisfacă lozinca emisă de centru – raporta în 1929 comitetul din Săliște (Sibiu) – este următorul: în fiecare sat unde avea să înființeze sau să reorganizeze o agenție, echipa culturală a despărțământului, în urma avizului și pregătirilor prealabile, se prezenta întâi la biserică, unde cânta Liturgia, preotul cuvântând despre rolul Astrei. După masă se ținea serbarea de reorganizare sau înființare”¹³.

În 1918 din cei 87 de directori de despărțăminte, 40% erau clerici din care mai exact erau 35 de directori, dintre care 18 erau ortodocși, dintre aceștia 16 erau protopopi iar doi preoți. În 1923 din cei 102 directori de despărțăminte 51 erau slujitori a bisericii, 26 fiind ortodocși iar din aceștia 18 erau protopopi și 8 preoți. După 1925 situația se schimbă, structurile teritoriale ale „Astrei” au fost diferențiate în despărțăminte județene și despărțăminte de plasă. Astfel, între anii 1927-1930 din cei 26 de conducători ai despărțămintelor județene doar patru erau clerici ortodocși. În cele 100 de despărțăminte de plasă, 51 erau conduse de clerici, din care 33 erau ortodocși (14 protopopi și 19 preoți). De

¹² Valer Moga, *Astra și societatea 1918-1930*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p.71.

¹³ *Transilvania*, 60, oct.-nov. 1929, nr.10-11, p.877, apud.Vasile Moga, op.cit., p.80-81.

asemenea, cercurile culturale comunale ale „Astrei”, erau în număr de 884 în 1930, erau conduse aproape în exclusivitate de preoți¹⁴. În anul 1921 a fost înființată Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului, în fruntea acesteia a fost les Nicolae Ivan, personalitate cu vastă experiență dobândită în cadrul „Astrei”¹⁵.

Activitatea „Astrei” la Tîrgu-Mureș

Activitatea desfășurată sub egida „Astrei” la Tîrgu-Mureș, începută sub auspicii favorabile, a fost în general mai anevoioasă. Acest lucru s-a datorat faptului că elementul românesc minoritar, iar posibilitățile materiale erau modeste. Elita locală a românilor era formată din preoții celor două confesiuni românești, câțiva comercianți meseriași și proprietari. Manifestarea identității lingvistico-spirituale a românilor într-un mediu preponderent maghiar foarte dificil. De altfel, numărul membrilor era foarte mic, dacă în 1863 erau 14 membrii în 1866 se ajunge la 17 membri, în mare măsură persoane reprezentative ale românilor¹⁶.

Dezvoltarea unei activități mai intense și mai eficiente, care să contribuie la ridicarea nivelului cultural și material al românilor transilvăneni, impunea noi forme de organizare a acesteia în cadrul asociațiunii. În 1869 s-a dispus prin hotărâre crearea despărțămintelor în scopul răspândirii învățămintelor către popor. Astfel s-au format 22 de despărțăminte.

Înființarea unui despărțământ în Tîrgu-Mureș a întâmpinat însă dificultăți. Unul dintre motivele contra, l-a reprezentat numărul scăzut al membrilor. În cele din urmă, la data de 6 iunie 1879, conform procesului verbal de constituire a despărțământului cercual al Mureș-Oșorheiului, sunt în subcomitet membri: Dimitrie Fogarași, director; Matei Pop Gfrindeanu, Basiliu Hosu, Simion Cățiu, Eremioa Ladoșanu, Rudolf Fogarași, Partenie Trombițaș¹⁷.

În urma morții directoului Dimitrie Fogarasi (1879) a urmat o perioadă în care despărțământul Tîrgu-Mureș n-a mai desfășurat aproape niciun fel de activitate, existând dificultăți și cu reconstituirea subcomitetului¹⁸. Comitetul Astrei a stăruit pentru reorganizarea despărțământului, a încredințat conducerea lui Vasile Hosu, protopop greco-catolic. Adunarea de reconstituire a despărțământului la Bandul de Câmpie la 1 august 1819, unde s-au înscris noi membrii. În subcomitet au fost aleși Vasile Hosu, director; Nicolae Maneguțiu, protopop ortodox (casier), Maximilian Codarcea, administrator protopopesec; Petru Pitoș, jude de Tablă (controlor); Ioan Manu, proprietar; Ioan Pantea, preot; Filip Pop, preot¹⁹.

Adunările generale ale despărțământului s-au desfășurat în fiecare an în altă localitate din cercul de activitate al despărțământului, dar în 1895, Ministerul de Interne de la Budapesta a interzis activitatea mai multor despărțăminte între care și cel de la Tîrgu-Mureș, însă acesta și-a desfășurat în continuare activitatea.

În adunarea circulară desfășurată la Nazna, în 20 iulie 1899, protopopul ortodox Nicolae Maneguțiu, este ales în fruntea despărțământului. Cu această ocazie, se înscrie ca membru al Asociațiunii, Ștefan Rusu, preot ortodox în localitatea Nazna. În subcomitet au

¹⁴ Vasile Moga, *op.cit.* p.82-83.

¹⁵ *Ibidem*, p.72.

¹⁶ Grigore Ploșteanu, *Activitatea Despărțământului Târgu-Mureș al Astrei (până la 1918)*, p.170.

¹⁷ *Ibidem*, p.171-172.

¹⁸ *Ibidem*, p.173.

¹⁹ *Ibidem*, p.174.

fost aleși: vicepreședinte Ioan Pantea, paroh în Râciu de Câmpie, notarul (secretarul) Ștefan Rusu, paroh în Nazna, casierul Filip Pop, paroh în Bandul de Câmpie, controlorul Nicolae Vulcu, proprietar în Pogăcea, alături de aceștia făcând parte în comitetul cercual Vasile Saltelechi, paroh în Bardoș, Ioan Bârsan, paroh în Sâncrai și P. Suci, paroh în Săbad²⁰.

În 1900, în ședința din 18 ianuarie a comitetului cercual, s-a hotărât înființarea a trei agenturi: în Săbad, sub îngrijirea lui Petru Suci, în Nazna, sub responsabilitatea lui Ștefan Rusu, în Râciu, sub conducerea lui Ioan Pantea, fiecare agentură urmând să desfășoare activități culturale în mai multe comune.

La Adunarea Generală a Despărțământului Mureș a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, care a avut loc la 2/15 oct.1905, Ștefan Rusu a luat parte, plătește o taxă de 10 coroane, iar acum se aleg membrii în comitet, fiind ales și el ca secretar alături de Nicolae German – paroh Săbad, casier Filip Pop, controlor Nicolae Vulcu²¹.

După destituirea din funcție a lui N. Maneguțiu din funcția de paroh și protopop, în fruntea despărțământului se afla dr. Enea Draia. Adunarea cercuală desfășurată la Mureșeni, în 15 septembrie 1907, l-a avut ca director al despărțământului pe protopopul Ștefan Rusu. Numărul membrilor de la 13 membri în 1907, ajunge în 1910 la 20 de membri, iar în 1913 a crescut la 32 de membri²².

Izbucnirea Primului Război Mondial a avut efecte negative asupra despărțământului Mureș-Oșorhei, numărul membrilor diminuându-se. Pe listele „Despărțământului Mureș”, după Marea Unire, figurau nume ale membrilor, erau preoți ortodocși și greco-catolici, dar mai erau și funcționari, comercianți, avocați, medici, dar și primarul din Tîrgu-Mureș, Emil Dandea²³. Dintre aceștia unii erau membrii pe viață, pe aceste liste se afla și protopopul Ștefan Rusu²⁴, alături de Nicolae Mota preot, Ioan Roman preot Sântana, Dorift Șuteu, preot Saubenedict²⁵, Nicolae german preot Săbed, Nicolae Porav preot Șaru Mare, Alex.Brumar, preot Ceuaș, Dioniziu Decei, preot Bandul de Câmpie, Vasile Harșa, preot Milășel, Dănilă Sasu, preot Sântana²⁶, Mihai Pop Lupu, preot Șaușu de Câmpie²⁷, Alexandru Gligor, preot greco-catolic, Ilie Câmpean, preot greco-catolic²⁸, Nicolae Notora, preot Sângeorgiu²⁹.

În ciuda dificultăților întâmpinate de membrii târgumureșeni ai despărțământului Mureș-Oșorhei, aceștia nu au lăsat desființarea acestui despărțământ, ei continuând să răspândească lumina științei și a culturii între toți românii.

În acest scurt material am încercat să trasez un fin contur asupra perioadei interbelice și să relievez importanța relației dintre Astra și elitele clericale, cercetare pe care o voi aprofunda în cadrul tezei mele de doctorat.

²⁰ *Ibidem*, p.175.

²¹ ANDJ Mureș, *Fondul Despărțământul Astra Tîrgu-Mureș, anii extremi: 1913-1935*, dosar 291/1905, f.31.

²² Grigore Ploșteanu, *op.cit.* p.177-178.

²³ ANDJ Mureș, *Fondul Despărțământul Astra Tîrgu-Mureș, anii extremi: 1913-1935*, dosar 1, f.16.

²⁴ *Ibidem*, dosar 1, f.19.

²⁵ *Ibidem*, dosar 1, f.17.

²⁶ *Ibidem*, f.19.

²⁷ *Ibidem*, f.20.

²⁸ *Ibidem*, f.24

²⁹ *Ibidem*, f.22.